

**АКТУАЛІЗАЦІЯ ДИСКУРСУ ТОЛЕРАНТНОСТІ
В ЕЛЕКТРОННИХ МЕДІА
(сугестивний аспект)**

Людмила Юдко

старший викладач
Національна академія Служби безпеки України,
Київ
yulud2010@meta.ua

Останнім часом дискурс толерантності стає механізмом маніпуляції суспільної думкою. Його вплив зумовлюється психолінгвістичними чинниками, які ще не було визначено сучасною наукою в повному обсязі. В статті обґрунтовується наявність сугестивної складової дискурсу толерантності; досліджується інструментарій дискурсу толерантності; розглядається його сугестивна складова. Дискурс толерантності визначається як тип соціальної поведінки, всі організаційні (психолінгвістичні, когнітивні, прагматичні тощо) параметри якої спрямовані на забезпечення безконфліктного спілкування. Аналіз електронних ЗМІ довів, що для формування дискурсу толерантності використовуються наступні стратегії: іронія як мени жорсткий засіб вербальної агресії; цитування, що дозволяє читачеві сформулювати власне ставлення до подій; «співіснування» культурно (ідеологічно) значущих концептів; контраст лексико-фразеологічних і граматичних одиниць, що втілюють протилежне сприйняття дійсності; посилання на авторитетні джерела при викладі та інтерпретації подій.

Ключові слова: дискурс-аналіз, дискурс толерантності, сугестія, комунікативні стратегії, маніпулятивні технології.

В последнее время дискурс толерантности становится механизмом манипуляции общественным мнением. Его влияние обусловлено психолингвистическими факторами, которые еще не были определены современной наукой в полном объеме. В статье обосновывается наличие суггестивной составляющей дискурса толерантности; исследуется инструментарий дискурса толерантности; определяется его суггестивная составляющая. Дискурс толерантности определяется как тип социального поведения, все организационные (психолингвистических, когнитивные, прагматические и т.п.) параметры которого направлены на обеспечение бесконфликтного

общения. Анализ электронных СМИ доказал, что для формирования дискурса толерантности используются следующие стратегии: ирония как менее жесткое средство вербальной агрессии; цитирование, которое позволяет читателю сформировать свое отношение к происходящему; «сосуществование» культурно (идеологически) значимых концептов; контраст лексико-фразеологических и грамматических единиц, воплощают противоположное восприятие действительности; ссылки на авторитетные источники при изложении и интерпретации событий.

Ключевые слова: дискурс-анализ, дискурс толерантности, суггестия, коммуникативные стратегии, манипулятивные технологии.

Currently the discourse of tolerance is becoming the tool for manipulating public opinion. Its influence is based on psycholinguistic principles which haven't been defined by contemporary science to the fullest extent. The occurrence of the suggestive component in the discourse of tolerance is grounded in the article; the tools of the discourse of tolerance are studied, and its suggestive component is defined. The discourse of tolerance is defined as a type of social behavior in which all organizational (psycholinguistic, cognitive, pragmatic etc.) constituents are aimed at conflict-free communication. The analysis of electronic media led to the conclusion that the following strategies are used to develop the discourse of tolerance: irony as the least abusive means of verbal aggression; quoting, which allows readers to formulate own attitude to events; «co-existence» of culturally (ideologically) significant concepts; contrasting lexical-phraseological and grammatical units which embody opposite perception of reality; appeal to reliable sources while covering and interpreting events.

Key words: *discourse-analysis, the discourse of tolerance, suggestion, communicative strategies, manipulative technologies.*

*Суспільство контролюють ті,
хто здатні визначати значення слів.
М.Фуко*

Вступ

Толерантність все більше сприймається світовою спільнотою як стиль сучасного прогресивного мислення.

Дослідження проблеми толерантності займає провідне місце серед психолінгвістичних розвідок, оскільки сутність цього явища може бути визначена лише на перетині різних галузей знань.

Так, комунікативний аспект толерантності досліджується в різних вимірах – мовленнєвої взаємодії; міжособистісного, міжгрупового, міждержавного та міжкультурного спілкування (Гольдін, 2003); максимум комунікації (Иссерс, 2003). Дискусійним залишається питання відносно категоріального статусу толерантності: це явище розглядається як категорія мовного спілкування; культурно-психологічна категорія; дискурсивна одиниця, що виконує змістовно-прагматичні (Шейгал, 2004) або комунікативно-прагматичні функції; соціолінгвістичний (Крысин, 2004) та лінгвокультурологічний параметр досліджень сучасної мовленнєвої спільноти (Михайлова, 2003).

Останнім часом дискурс толерантності стає механізмом маніпуляції суспільної думкою. Його вплив зумовлюється психолінгвістичними чинниками, які ще не було визначено сучасною наукою в повному обсязі. Саме цим фактом зумовлена **актуальність** даного дослідження.

Мета статті – обґрунтувати наявність сугестивної складової дискурсу толерантності. *Завдання дослідження:* дослідити інструментарій дискурсу толерантності; визначити сугестивну складову дискурсу толерантності. *Об'єкт дослідження* – психолінгвістичні засоби організації сугестивного впливу дискурсу толерантності. *Предмет дослідження* – англomовні та німецькомовні електронні медіатексти.

Матеріали дослідження

Матеріалом дослідження послуговували видання «Süddeutsche Zeitung», «Bloombergview», «The guardian», в електронному варіанті яких представлено дискусійні точки зору з приводу суспільно значущих проблем, на відміну від друкованих ЗМІ.

Доступ до процесу творення й перетворення мовних знаків (або символів) є символічною **владою**. Оскільки тлумачення значень мовних знаків має бути підконтрольним панівним групам, у суспільстві точиться постійна боротьба за право «володіння» знаками й символами як знаряддями впливу на маси (Millot, 1988). Прихований характер застосування символічної влади дозволяє провести паралелі між символічною владою й маніпуляцією, яка за Т. ван Дейком є «комунікативною й інтерактивною практикою, за якої маніпулятор здійснює контроль над іншими людьми, зазвичай проти їх волі чи всупереч їх інтересам» (Van Dijk, 2006).

Успішності маніпуляції сприяє її прихований характер і як результат – непомітність для адресата. Відомо, що мова складається з трьох компонентів: фонологічного, синтаксичного й семантичного. Але саме на семантичному рівні маніпулювання досягає найвищої якості, оскільки саме він є найбільш «нестабільним» мовним рівнем. К. Зорніг визначає, що семантичний об'єм слова, постійно змінюється: його обсяг розширюється або звужується, інтенсивність значення підвищується або знижується, й усі ці зміни відбуваються, аби задовольнити вимоги конкретної ситуації (Sornig, 1989: 98). З позицій теорії мовних актів, принципи та постулати мовного спілкування, імпліцитні смисли та інші аспекти мовного спілкування мають досліджуватися «в реальних процесах комунікації» (Клюев, 2002: 8), тобто толерантність може розглядатися як когнітивно-прагматичне підґрунтя взаємодії адресанта та адресата в певній, особливо конфліктній, мовній ситуації.

Методи і методики дослідження

Основою дослідження є розуміння дискурсу як «зв'язного тексту в сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами (Арутюнова, 1990: 136). *Дискурс толерантності* розуміємо як тип соціальної поведінки, всі організаційні (психолінгвістичні, когнітивні, прагматичні тощо) складові якої спрямовані на забезпечення безконфліктного спілкування.

Аналіз дискурсу толерантності буде здійснюватися із застосуванням методу дискурс-аналізу, який передбачає поєднання всіх якісних підходів до процесів означування соціального життя (Winch, 1958), він направлений також на поглиблене вивчення неоднозначного статусу значення. Дискурс-аналіз спрямований на вивчення когнітивно-прагматичних умов відтворення соціально значущих ідей та об'єктів, їх позиціонування та актуалізацію в часовому аспекті, мовне конструювання феноменів. Дискурс може бути визначений як конститутив, який забезпечується певними комунікативними стратегіями, оскільки 1) люди не спілкуються без мети; мета мотивується бажанням мовця досягти за допомогою своїх мовних дій певних результатів; 2) здійснюється під тиском двох постійно присутніх факторів – соціальної прийнятності

та ефективності; в процесі спілкування відбувається постійна адаптація до мінливих умов (Иссерс 2003: 102).

Стратегія, з точки зору когнітивної лінгвістики, – план комплексного мовного впливу, яке здійснює мовець для «обробки» партнера. Це свого роду «наси́льство» над адресатом, спрямоване на зміну його моделі світу, на трансформацію його концептуального свідомості (Иссерс, 2003: 102). У реальному спілкуванні мовець часто має не одну мету, тому ефективність мовної стратегії оцінюється по досягненню максимальної кількості цілей, або в залежності від їх ієрархії. Основною можна назвати стратегію, яка на певному етапі комунікативної взаємодії є найбільш значущою, з точки зору ієрархії мотивів і цілей. До основних стратегій відносяться ті, які безпосередньо пов'язані з впливом на адресата, його моделлю світу, системою цінностей (семантичні, когнітивні стратегії): стратегії дискредитації, підпорядкування та ін. Допоміжні стратегії сприяють оптимальному впливу на адресата. До них відносяться: 1) прагматичні (комунікативно-ситуаційні) стратегії: стратегія самопрезентації, стратегія формування емоційного настрою тощо; 2) діалогові стратегії: стратегія контролю над темою, стратегія контролю над ініціативою, стратегія контролю ступеня розуміння в процесі спілкування тощо.; 3) риторичні стратегії, в рамках яких використовуються різні прийоми ораторського мистецтва і риторичні техніки ефективного впливу на адресата: залучення уваги, драматизація тощо (Иссерс, 2003: 106-109).

З позицій прагматики, «ввічливість розглядається як комунікативна стратегія (або набір стратегій), що використовується в процесі мовного спілкування відповідно до принципів кооперації для досягнення найрізноманітніших комунікативних цілей, в тому числі для встановлення реальних або уявних гармонійних міжособистісних відносин і підтримки комунікативного балансу між співрозмовниками» (Гурочкина, 2003: 21). Прояв толерантності можна назвати окремим випадком прояву ввічливості: толерантність, як і ввічливість, використовується для встановлення реальних або уявних гармонійних міжособистісних відносин між комунікантами, проте прояв толерантності пов'язаний з вираженням негативної оцінки об'єкта висловлювання.

Для цього дослідження актуальними є максими ввічливості Дж. Ліча (Leech 1983): 1) максима такту (зводь до

мінімуму витрати зусиль партнера, старайся збільшити вигоду партнера); 2) максима великодушності (зводь до мінімуму вигоду для себе, бери на себе всі зусилля); 3) максима схвалення (не лай інших); 4) максима скромності (зводь до мінімуму похвалу на свою адресу); 5) максима згоди (прагни до згоди, уникай спорів); 6) максима симпатії (будь доброзичливий). Принцип ввічливості, розроблений П. Браун і С. Левінсоном, також відноситься до стратегій мовної поведінки, спрямованим на запобігання конфліктних ситуацій. Мета даної стратегії – збереження соціального обличчя адресата, під яким розуміється його (адресата) самоповага (Brown, Levinson 1987).

Результати дослідження

Тип дискурсу накладає певні обмеження на можливість реалізації тієї чи іншої інтенції адресанта, у тому числі й інтенції толерантного ставлення до адресата.

Стратегія толерантності може бути розглянута в якості допоміжної, такої, що сприяє процесу зміни моделі світу адресата (впровадження в його свідомість негативної оцінки об'єкта висловлювання).

У процесі аналізу було визначено наступні прояви стратегії толерантності в дискурсах електронних медіа:

1. *Іронія* як «менш жорсткий засіб вербальної агресії», оскільки іронія є менш емоційним, і більш інтелектуальним засобом впливу, «вона завжди виступає як прихована, непрямая інвектива. Наявність глузування, знижена емоційність і вторинність номінації роблять іронію найменш агресивним типом інвектив» (Шейгал 2004: 130). «*Die britische Hauptstadt ist als «Londongrad» bekannt, weil sich dort so viele wohlhabende Russen niedergelassen haben*» (<http://www.sueddeutsche.de/politik/rhetorik-in-der-krim-krise-warum-kalter-krieg-nur-selten-passt-1.1916855>). Іронічне іменування британської столиці – «Лондонград» – викликано соціолінгвістичними чинниками: у Лондоні в останні роки поселилося багато заможних росіян: алюзія «*Londongrad*» (Ленінград) підкреслює іронічне ставлення до нової російської «буржуазії». «... *Milonov asked Dmitry Medvedev, the prime minister, to create a national television channel to popularise farming and explain how to make cheeses that have been banned under Russia's embargo of many western foods, arguing this could help*

establish Russia's «spiritual and political independence» (<http://www.theguardian.com/world/2015/sep/14/vladimir-putin-gives-state-honour-to-anti-gay-politician>). Автор з іронією описує шлях встановлення «духовної і політичної незалежності Росії» (*spiritual and political independence*) шляхом створення телевізійного каналу, де будуть розповідати як робити сир (*how to make cheeses*).

2. *Цитуація*. Автор особисто не дає оцінку об'єкта висловлювання, надаючи читачеві право сформулювати свою думку відповідно до ціннісної орієнтації, притаманної даному соціуму. «*Der britische Außenminister William Hague sieht die Welt «am Rand eines neuen Kalten Krieges», Michail Gorbatschow warnt vor einem «neuen Kalten Krieg», CNN zieht «fünf Lehren für den neuen Kalten Krieg» und das EU-Russland-Zentrum in Brüssel weiß, dass «der neue Kalte Krieg» zehn Jahre dauern wird*» (<http://www.sueddeutsche.de/politik/rhetorik-in-der-krim-krise-warum-kalter-krieg-nur-selten-passt-1.191685>). Автор статті наводить думки відомих політиків щодо можливої «холодної війни» між Європою та Росією: Міністр закордонних справ Великої Британії Вільям Хаг вважає, що «світ знаходиться на порозі нової холодної війни», Михайл Горбачов попереджає про «нову холодну війну», СНД підкидає «п'ять доктрин нової холодної війни», а російський центр при ЄС у Брюсселі знає, що «нова холодна війна триватиме десять років». Таким чином, залишаючись «за кадром», автор висловлює своє ставлення до описуваних людей і фактів, і формує відповідне ставлення у читача, створюючи видимість об'єктивного, неупередженого, толерантного ставлення до всіх сторін. «*While I fully respect the often sensitive and painful nature of historical debate and its effect on society, broadly and vaguely defined language that restricts individuals from expressing views on past events and people, could easily lead to suppression of political, provocative and critical speech, especially in the media» Dunja Mijatovic, OSCE representative on freedom of the media, wrote Poroshenko in April, urging him not to sign the law*». Використовуючи цитату відомого політика автор показує своє відношення до процесу законодавства (<http://www.bloombergview.com/articles/2015-05-19/nazis-triumph-over-communists-in-ukraine>).

3. «Співіснування» культурно (ідеологічно) значущих концептів. Адресант експліцитно не дає характеристику описуваним подіям і людям, але об'єктивні маркери

приналежності до того чи іншого соціуму, які він використовує, поділяють персонажів медіа дискурсу на «своїх» та «чужих» з притаманними цим поняттям конотаціями. «Für den *Westen* ist das *russische Vorgehen auf der Krim* inakzeptabel und *so versuchen EU und USA Moskau durch Sanktionen* in seine Schranken zu weisen» (<http://www.sueddeutsche.de/politik/rhetorik-in-der-krim-krise-warum-kalter-krieg-nur-selten-passt-1.1916855>). Використання концептів, що володіють, з точки зору читача, позитивними конотаціями (*Westen, EU und USA*) і концептів, які оцінюються ними негативно або частково негативно (*Moskau, russische Vorgehen auf der Krim*), призводить до створення дискурсивної опозиції «свої – чужі» і, як наслідок, до формування у адресата певного ставлення до протилежних сторін: «свої» оцінюються позитивно, «чужі» – негативно. «*Kiev says Moscow is still supplying weapons and soldiers to the rebels, while Moscow accuses the Ukrainians of continuing to shell rebel areas and not removing heavy artillery from the front line*» (<http://www.theguardian.com/world/2015/aug/31/blast-kiev-parliament-ukraine-mps-back-more-autonomy-for-rebels>). Формально автор не характеризує протиборчі сторони, не дає їм оцінку, тобто проявляє об'єктивність і толерантність

4. *Контраст (протиставлення)*, що формується антонімічними лексико-фразеологічними і граматичними одиницями, які на семантичному рівні демонструють контрастне сприйняття дійсності. «A few days ago, we were under fire from Grad missiles and 152 mm shells. The enemy shoots at us but we don't have permission to answer with our artillery. It's a big problem. They kill our soldiers but we can only stand and watch. We're sitting ducks» (http://news.kievukraine.info/2015_08_01_archive.html). Даний приклад містить протиставлення дій української сторони, оцінюваних позитивно (*we don't have permission to answer with our artillery*), і дій Москви, оцінюваних негативно (*They kill our soldiers*). «*Wladimir Putin gegen den Rest der Welt und Ost gegen West*» (<http://www.sueddeutsche.de/politik/rhetorik-in-der-krim-krise-warum-kalter-krieg-nur-selten-passt-1.1916855>). У даному випадку наявне протиставлення (*Putin gegen den Rest der Welt*) та антитеза схід-захід (*Ost gegen West*), які демонструють протилежні сторони сприйняття та оцінки подій на семантичному рівні.

5. *Посилання на авторитетні джерела при інтерпретації подій*, автор виступає тільки в ролі провідника

чужої думки. «*Looking back today, many experts and officials point to the decision not to stand and fight in Crimea as the beginning of a Ukraine policy based on the assumption that avoiding conflict with Moscow would temper Putin's aggression*» (<http://www.bloombergview.com/articles/2015-08-21/u-s-told-ukraine-to-stand-down-as-putin-invaded>). У даному прикладі ідея автора формується за допомогою висловів експертів (*many experts and officials point to the decision*), що створює відчуття незалежної думки й незаангажованості автора. *Der Historiker Bernd Stöver schreibt in seinem Buch «Der Kalte Krieg»: «Es war ein Systemkonflikt zwischen dem kommunistischen Modell der staatssozialistischen ‚Volksdemokratie‘ auf der einen und dem westlichen Modell der liberalkapitalistischen parlamentarischen Demokratie auf der anderen Seite»* (<http://www.sueddeutsche.de/politik>). Посилаючись на думку історика, автор виступає лише провідником чужої думки.

Отже, стратегії дискурсу толерантності західних електронних ЗМІ спрямовано на формування думки аудиторії за відсутністю експліцитно продемонстрованої позиції автора.

Висновки

Аналіз електронних ЗМІ довів, що для формування дискурсу толерантності використовуються наступні стратегії: іронія як менш жорсткий засіб вербальної агресії; цитування, що дозволяє читачеві сформуванню власне ставлення до подій; «співіснування» культурно (ідеологічно) значущих концептів; контраст лексико-фразеологічних і граматичних одиниць, які втілюють протилежне сприйняття дійсності; посилення на авторитетні джерела при викладі та інтерпретації подій. Всі зазначені стратегії на імпліцитному рівні формують у читача певне ставлення до описуваних подій та їх учасників, що дозволяє авторам не висловлювати власну оцінку, демонструвати об'єктивність і толерантність. Головна мета подібних дискурсів – формування громадської думки – досягається не засобами примушення, а засобами переконання, які ґрунтуються на сугестії: об'єкт впливу сам визначає запропоновані ідеї єдино правильними для себе. Вплив електронних медіа базується на підміні активного сприйняття до предмета комунікації навмисно створеною пасивністю. Отже, дискурс толерантності, не лише сприяє ефективному досягненню комунікативної мети шляхом

вуалювання вихідних негативних інтенцій адресанта (вуалювання інструментальної агресії) або пом'якшенню експліцитної негативної оцінки, але й програмує адресата на певне сприйняття подій. І в цьому ракурсі виникає нове питання – щодо можливих негативних впливів на суспільну думку дискурсу толерантності. Саме це питання вважаємо перспективою подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

- Гольдин В. Е.* Толерантность как принцип культуры речи / В.Е. Гольдин // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности: Коллективная моногр. / Отв. Ред. Н.А. Купина и М.Б. Хомяков. – Екатеринбург: Изд-во Уральск. Ун-та, 2003. – С. 525-537.
- Гурочкина А. Г.* Языковое общение: когнитивный и прагматический аспекты : [учебн. Пособие] / А. Г. Гурочкина. – СПб. : Невский институт языка и культуры, 2003. – 119 с.
- Иссерс О. С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 284 с.
- Клюев Е. В.* Речевая коммуникация: Учебное пособие для университетов и институтов / Е. В. Клюев – М. : РИПОЛ КЛАССИК, 2002. – 320 с.
- Крысин Л. П.* Толерантность как социолингвистическая категория / Л. П. Крысин // Культурные практики толерантности в речевой коммуникации : [коллективная монография]. – Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2004. – С. 27-32.
- Леонтьев А. А.* Основы психолингвистики / А. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 1997. – 287 с.
- Михайлова О. А.* Толерантность и терпимость : взгляд лингвиста / О. А. Михайлова // Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности: [коллективная монография]. – Екатеринбург : Изд-во Уральского ун-та, 2003. – С. 99-111.
- Шейгал Е. И.* Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2004. – 326 с.
- Brown P.* Politeness: Some Universale in Language Usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge : Cambridge Univ.Press, 1987. – 345 p.
- Millot B.* Symbol, desire and power / B. Millot // Theory, culture and society. – 1988. – Vol. 5. – P. 675-694.
- Van Dijk T. A.* Discourse and manipulation / T. A. Van Dijk // Discourse & Society. – 2006. – № 17 (3). – P. 359-383.
- Sornig K.* Some remarks on linguistic strategies of persuasion / K. Sornig // Language, power and ideology. – Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1989. – P. 95-113.

REFERENCES

- Goldin, V.Y.* (2003). Tolerance as the Principle of Speech Culture. *Philosophical and Linguo-cultural Problems of Tolerance: Multi-authored Monograph*. N. A. Kupina and M. B. Khomiakov (Eds.). Ekaterinburg: Izd-vo Uralsk. Univ-ta, (pp. 525-537) [in Russian].
- Gurochikina, A. G.* (2003). *Languaging: Cognitive and Pragmatic Aspects*. SPb. : Nevski institute yazika I kulturni, 119 p. [in Russian].

- Issers, O.S. (2003). Communicative Strategies and Tactics of the Spoken Russian. M. : Editorial Urss, 284 p. [in Russian].
- Kliuyev Y. V. (2002). Speech Communication: Training Manual for Institutes and Universities. M. : RIPOL CLASSIC, 320 p.
- Krysin L.P. (2004). Tolerance as a Socio-linguistic Category. *Cultural Practices in Speech Communication*. N. A. Kupina and O. A. Mikhailova (Eds.). Ekaterinburg: Izd-vo Uralsk. Univ-ta, (pp. 27-32). [in Russian].
- Leontiev, A.A. (1997). The Basics of Psycholinguistics. M. : Smisl, 287 p. [in Russian].
- Mikhailova, O. A. (2003). Tolerance and Patience: the Perspective of a Linguist. *Philosophical and Linguo-cultural Problems of Tolerance: Multi-authored*. N. A. Kupina and M. B. Khomiakov (Eds.). Ekaterinburg: Izd-vo Uralsk. Univ-ta (pp. 99-111.). [in Russian].
- Sheigal Y.I. (2004). Semiotics of Political Discourse. M. : ITDGK «Gnozis», 326 p. [in Russian].
- Brown P. & Levinson S. (1987). *Politeness: Some Universale in Language Usage*. Cambridge : Cambridge Univ. Press, 345p.
- Millot B. (1988). Symbol, desire and power. *Theory, culture and society*, 5, 675-694.
- Van Dijk T. A. (2006). Discourse and manipulation. *Discourse & Society*. 17 (3), 359-383. [in Russian].
- Sornig K. (1989). Some remarks on linguistic strategies of persuasion. *Language, power and ideology*. Amsterdam/Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, (pp. 95-113).

Поштова адреса установи:

Національна академія Служби безпеки України
вул. О. Трутенка, 22
Київ,
03022

Стаття надійшла до редакції 04.09.2015